

Izvorni znanstveni rad
UDK 321.01Hobbes, T.
1:32(410.1)(091)
321.728(410.1)(091)
Primljeno: 15. prosinca 2012.

Hobbes i republikanizam: *Levijatan protiv Commonwealtha*

LUKA RIBAREVIĆ*

Sažetak

U tekstu se problematizira Hobbesov odnos spram republikanizma. To se čini u tri koraka. U prvom se prikazuje u kojem su obliku republikanske ideje bile prisutne u engleskom političkom mišljenju prve polovine 17. stoljeća. Pokazuje se da prije pojave *Levijatana* 1651. u Engleskoj nije bila postojala koherentna antimonarhijska republikanska teorija. Unatoč tome engleska politička misao poznavala je njezine pojedine elemente i ti su elementi izvršili važan utjecaj na tijek konstitucionalne krize i sam građanski rat. U drugom se koraku analizira Hobbesova kritika dviju republikanskih ideja koje smatra posebno pogubnima za opstanak države. Prvo je riječ o idealu mješovite vladavine koji Hobbes odbacuje kao nespojiv s temeljnim uvjetom očuvanja države, a to je nedjeljiva suverena vlast. Zatim se, u osloncu na Skinnerovu analizu, prikazuje Hobbesova kritika republikanskog poimanja slobode koje je u srži napada na monarhiju kao oblik države koji je nespojiv sa slobodom državljana. U razlici spram takvog shvaćanja, Hobbes konstruira posve novo određenje slobode koje mu omogućuje da pokaže kako je sloboda državljana jednaka i u demokraciji i u aristokraciji i u monarhiji. Konačno, u trećem koraku ispituju se implikacije Hobbesove kritike republikanizma s obzirom na pojmovno polje njegove zrele teorije države. Naglasak je na tome da ta kritika ne podrazumijeva i odbacivanje demokracije kao oblika države. Štoviše, pokazuje se da je u okviru Hobbesove teorije o državi kritika republikanizma, shvaćena kao apologija države, preduvjet postojanja same demokracije.

Ključne riječi: Thomas Hobbes, *Levijatan*, republikanizam, demokracija, monarhija, država, politička sloboda, Engleska

* *Luka Ribarević*, docent na Fakultetu političkih znanosti na predmetima Povijest političkih ideja, Povijest političkih doktrina i Teorija države.

Hobbesov stav spram republikanske tradicije nije nepoznat. Svoje zgražanje nad pogubnim posljedicama utjecaja ideja građanskog humanizma Hobbes je na možda najslikovitiji način izrazio u XXI. poglavlju *Levijatana*, posvećenom slobodi podanika: “Čitajući te grčke i rimske pisce, ljudi su od djetinjstva stekli naviku da (pod prividom slobode) podupiru pobune i neobuzdano ograničavanje djelovanja svojih suverena i opet ograničavanje tih što ograničavaju uz prolijevanje toliko krvi da smatram da to doista smijem reći – ništa nije tako skupo plaćeno kao što su zapadne zemlje platile učenje grčkog i latinskog jezika” (L, 21.9).¹ Svoj status osvjedočena neprijatelja “demokratske gospode” (Hobbes, 1990: 26) Hobbes je u relativnoj sigurnosti restaurirane monarhije potvrdio pišući *Behemoth*, povijest engleskih građanskih ratova. Na popisu glavnih krivaca za ratove u Engleskoj što ga Hobbes sastavlja u *Behemothu* posebno mjesto zauzima velik broj pripadnika viših slojeva koji su činili ako ne brojčanu većinu u *House of Commons*, onda svakako, zahvaljujući svojoj elokvenciji i oratorskim sposobnostima, njezin prevladavajući dio. Pod utjecajem klasičnog obrazovanja koje su stekli na engleskim sveučilištima oni su dijelili republikanske ideje koje su ih učinile netrpeljivima spram monarhije (*ibid.*: 3, 23). Prema Hobbesovu sudu, iz “radova Aristotela, Platona, Cicerona, Seneke i iz povijesti Rima i Grčke” crpljeni su argumenti za osporavanje “nužne vlasti svojih suverena” (*ibid.*: 56).

U ovom ću se tekstu usredotočiti na Hobbesovu raspravu s republikanski orijentiranim misliocima čije su ideje bile utjecajne u Engleskoj u prvoj polovini 17. stoljeća, dakle u razdoblju prije i za vrijeme građanskih ratova. Pritom ću se ograničiti na razmatranje Hobbesove kritike onako kako je iznesena u *Levijatanu*, što period u pitanju zaključuje 1651. godinom kada je Hobbesov *magnum opus* tiskan u Londonu. U prvom dijelu izlaganja nastojat ću utvrditi tko su bili autori i koje su bile ključne ideje protiv kojih je usmjerena Hobbesova polemika. U drugom ću dijelu pokušati rekonstruirati Hobbesov odgovor na elemente onoga što je smatrao jednom od fatalnih doktrina nespojivih s opstankom države. U završnom dijelu teksta naznačit ću neke implikacije Hobbesova napada na republikanizam s obzirom na njegovu zrelu teoriju države.

Republikanizam u Engleskoj u prvoj polovini 17. stoljeća

Kralj Charles I. osuđen je i smaknut u siječnju 1649. Monarhija je ukinuta, a Engleska je uspostavljena kao *Commonwealth* i *Free State* u svibnju iste godine. Ustrojstvo engleske vladavine stubokom je izmijenjeno; ostavši bez kralja i Doma lordova, Engleska je proglašena republikom. Takav rasplet engleskoga gra-

¹ Navodi iz *Levijatana* označavaju se na sljedeći način: broj ispred točke odnosi se na poglavlje, a broj iza nje na odlomak u poglavlju.

đanskog rata mogao bi nas lako navesti da pretpostavimo kako je republikanska politička misao izvršila snažan, ako ne i presudan utjecaj na njegov tijek i završetak.

Zaključci istraživanja finskog povjesničara Markkua Peltonena (1995) vode upravo u tom smjeru. Peltonen nastoji pokazati da su ideje klasičnog građanskog humanizma i republikanizma bile daleko raširenije u Engleskoj predratnog razdoblja nego što se to uobičajeno smatra. O tome svjedoče brojna prijevodna, ali i izvorno engleska djela nastala u tom razdoblju. U njima nalazimo razvijene ideje mješovite vladavine, *vitae activae*, istinskog plemstva utemeljenog na vrlini i naružanoga građanstva. Po njegovu sudu, već je tada razvijena i prihvaćena “teorija građanstva, javne vrline i istinskog plemstva utemeljena uglavnom na klasičnoj humanističkoj i republikanskoj tradiciji” (Peltonen, 1995: 12). Peltonen stoga neprihvatljivim smatra ona tumačenja razvoja engleskog republikanizma prema kojima su uvjeti za nastanak građanske svijesti u Engleskoj nastali tek s izbijanjem građanskog rata. Shodno tome, autori poput Johna Milтона, Jamesa Harringtona ili Algernona Sidneya nisu bili izumitelji engleske republikanske tradicije, nego njezini nastavljači (*ibid.*: 311). No iako smatra da su elementi klasičnoga građanskog humanizma, pa čak i republikanizma u njegovoj konstitucionalnoj varijanti odbacivanja monarhije bitno utjecali na oblikovanje političke misli u Engleskoj kraljice Elizabete i ranih Stuarta, Peltonen ipak ne može ne priznati da “klasični republikanizam kao konstitucionalni cilj nije bio potpuno razvijen u ranomodernoj Engleskoj” (*ibid.*: 12).

Doista, ako pod republikanizmom imamo na umu koherentan korpus ideja koji, u minimalnom određenju, podrazumijeva negaciju monarhijskog principa, tada je zapravo nemoguće dokazati da je republikanizam bio ona snaga koja je dovela do ukidanja monarhije i uspostave republike. Nasuprot Peltonenu, većina povjesničara tog perioda slaže se da su upravo građanski ratovi bili prekretnica koja je tek otvorila prostor za pojavu republikanske teorije u Engleskoj.² Štoviše, plauzibilnim se čine upravo ona razmatranja sedamnaestostoljetnog engleskog republikanizma koja njegov nastanak, kao antimonarhijske ideologije, vide prije kao posljedicu negoli kao uzrok regicida 1649.

² Primjerice, u izvrsnoj studiji ideoloških osnova engleskih građanskih ratova, *Royalisti i patrioti. Politika i ideologija u Engleskoj 1603-1640*, Johann Sommerville ne razmatra republikanizam kao jednu od ideologija čije su nepomirljive suprotnosti u konačnici iznjedrile oružani sukob. Ako su klasična djela grčkih i rimskih autora i bila upotrebljavana kao polazište za kritiku apsolutističke politike Jamesa I. i Charlesa I, sam republikanizam u Engleskoj tog vremena nije zaživio. “Otvoreno republikanski osjećaji rijetko su bili izražavani prije Građanskog rata. Do četrdesetih godina 17. stoljeća činilo se da je neka vrsta monarhije neizbježna” (Sommerville, 1999: 56).

Na takvo ćemo tumačenje naići u radovima engleskog povjesničara Blaira Wordena (Worden, 1991; 2002; 2009). Worden smatra da je Peltonenova interpretacija tendenciozna jer “predstavlja previše onoga što je u najmanju ruku polu-englesko i polu-srednjovjekovno kao klasično i humanističko, a previše onoga što je humanističko kao republikansko” (Worden, 2002: 312). To, po njegovu sudu, vrijedi kako u pogledu identifikacije elemenata klasičnog renesansnog humanizma u engleskoj političkoj misli tako i u pogledu statusa engleske konstitucionalističke teorije. Prema njemu, “nitko za vrijeme ili prije puritanske revolucije nije sebe nazivao republikancem” (*ibid.*: 307). Poput puritanizma ili papizma, republikanizam je bio tek pogrdan termin (*ibid.*). Budući da je u tom razdoblju “monarhijsko načelo uživalo prevlast kakvu demokracija uživa danas” (*ibid.*: 311), politički sukobi nisu doveli u pitanje monarhijski okvir. Kritika kojoj je vladavina ranih Stuarta bila izložena nije bila usmjerena protiv institucije monarhije, nego ponajprije protiv njezina izopačenja; zahtjevi za reformom bili su zapravo zahtjevi za jačanjem monarhije (*ibid.*: 310-311). To ne vrijedi samo za vrijeme koje je prethodilo građanskim ratovima, nego i za same ratove: “nitko tko se borio protiv kralja u građanskom ratu nije imao na umu ustrojstvo vladavine bez kralja” (Worden, 2009: 103). Oni koji su zahtijevali i izveli regicid te ukinuli monarhiju to nisu učinili oslanjajući se na jezik građanskog republikanizma (Worden, 2002: 315). Uz marginalne iznimke, članovi parlamenta koji je osudio kralja nisu bili republikanci (Worden, 2009: 77). Pa tako ni opravdanje regicida nije izvedeno pozivanjem na nadmoć republikanskog nad monarhijskim ustrojem, nego isticanjem suverenosti parlamenta kao jedinog legitimnog predstavnika naroda koji je, jezikom parlamenta, “pravedan izvor svake vlasti” (Worden, 2002: 317-318). Uspostavu republike stoga po njegovu sudu nije moguće razumjeti kao rezultat jačanja republikanske ideologije, nego prije svega kao učinak niza događaja koji su delegitimirali kralja i Dom lordova kao predstavnike naroda te republiku u konačnici učinili jedinim mogućim ishodom (*ibid.*: 318-319). S otvorenim zagovaranjem republikanske vladavine režimski list *Mercurius Politicus* započinje tek nakon konačnog poraza rojalističke vojske pod vodstvom Charlesa II. u bitci kod Worceстера (*ibid.*: 324).³

Wordenova analiza u posve zaoštrenom obliku brani ideju o nepostojanju republikanske teorije u strogom smislu te riječi, kao i njom inspiriranog političkog djelovanja u Engleskoj prije i za vrijeme građanskih ratova. No ta je ideja u osnovi

³ To bi značilo da je obrana novog poretka u terminima konstitucionalnog republikanizma uslijedila tek nakon što je *Levijatan* tiskan. Skinner, međutim, s pravom upozorava da se republikanski pamfleti u kojima unajmljeni parlamentarni propagandisti opravdavaju regicid i uspostavu republike pojavljuju i znatno ranije, već 1649. i 1650. Među najranijima izdvajaju se oni Johna Milтона i Johna Halla koji sasvim bez ograda proglašavaju nespojivima slobodu građanina i monarhiju (Skinner, 2008: 146-147).

prisutna već i u klasičnoj studiji republikanske tradicije J. G. A. Pococka *The Machiavellian Moment* (Pocock, 1975). Iako Pocock pokazuje da je upravo engleska reinterpretacija naslijeđa građanskog humanizma talijanske renesanse posredovala republikanske ideje političkom mišljenju 18. stoljeća, on inzistira na osebujnom karakteru engleskog republikanizma koji je rezultat niza prepreka koje su u engleskom pravno-političkom kontekstu otežavale punopravnu afirmaciju republikanske političke teorije. Određenje Engleske kao polisa i Engleza kao građanina bilo je gotovo nezamislivo s obzirom na prevladavajuće monarhijske, pravne i teološke koncepcije na kojima su počivale institucije engleske vladavine (*ibid.*: 334). To ne znači ništa drugo doli da je engleski republikanizam morao biti očišćen od antimonarhijskog impetusa. Građanska svijest, u smislu samosvijesti političkog aktera koji djeluje u javnome prostoru, izgrađivala se u Engleskoj u razdoblju prije građanskog rata, crpeći na različitim izvorima (*ibid.*: 333-360). Prvi od izvora koje Pocock izdvaja jest nauk o izabranom narodu koji je Engleze učinio svecima-djelatnicima u specifično shvaćenom javnom prostoru koji je povezivao sekularnu i sakralnu dimenziju. Nadalje, riječ je o ideji humanista kao savjetnika vladara. U Engleskoj *common-law* sudova, dvora i parlamenta humanistički obrazovanim višim slojevima omogućeno je da, u savjetodavnoj ulozi, participiraju u upravljanju kraljevstvom. Razvoj građanske svijesti podupirala je i ideologija drevne konstitucije (*ancient constitution*) jer je Engleza uključila u aktivan proces “očuvanja, poboljšavanja i prenošenja praksi i običaja koji su njega i Englesku učinili onim što su bili” (*ibid.*: 341). Istovremeno, navedeni izvori za razvoj građanske svijesti bili su i prepreka izražavanju te svijesti u terminima primjerenim klasičnom republikanizmu. Stoga će, unatoč postojanju elemenata građanskog humanizma koji su omogućavali drugačije poimanje engleskog političkog tijela, republikanska vizija aktivnog građanina i ideja Engleske kao republike morati pričekati slom monarhije i građanski rat (*ibid.*: 357). Tek tada će poimanje engleske vladavine kao *mješovite monarhije* u kojoj kralj vođen razboritošću po svom nahođenju surađuje s dva doma parlamenta moći postupno biti zamijenjeno idejom *mješovite vladavine* u kojoj je vlast podijeljena između jednog, nekolicine i mnogih (v. *ibid.*: 358). Takvu “paradigmatsku inovaciju” u razumijevanju engleske vladavine prvi je formulirao nitko drugi doli sam kralj. U dokumentu *His Majesty's Answer to the Nineteen Propositions of Both Houses of Parliament*, dva mjeseca prije izbijanja rata 1642, kralj je englesku monarhiju opisao kao mješovitu vladavinu kralja i dvaju domova parlamenta čiji opstanak ovisi o očuvanju ravnoteže između njezinih triju nosivih elemenata (*ibid.*: 361). No na “prvo valjano englesko obrazloženje republikanske demokracije u klasičnim i makijavelijevskim terminima” nećemo naići prije 1650. (*ibid.*: 382). Tada je tiskan *The Case of Commonwealth of England Stated* Marchamonta Nedhama u kojem je, u okviru razmatranja “*vivere civile e popolare*, utemeljenog na klasičnom

idealu naoružanog i borbenog naroda” (*ibid.*: 383), pobjednička parlamentarna vojska opisana kao “tijelo slobodnih građana-vojnika” (*ibid.*: 381). Konačno, republikanizam će tek u glasovitoj *Oceani* Jamesa Harringtona iz 1656, punih pet godina nakon pojave *Levijatana*, postati predmetom razmatranja političkog mislioca velikog formata.

Čini se, dakle, da možemo opravdano zaključiti kako sve do kraja četrdesetih godina 17. stoljeća nije moguće govoriti o postojanju engleske, u strogom smislu, republikanske političke misli. Republikanizam ne predstavlja zasebnu englesku tradiciju političkog mišljenja, kao što to čine apsolutizam i božansko pravo kraljeva, konstitucionalizam i *common-law*, pa čak i kontraktualizam i teorije otpora. No to ne znači da pojedine ideje iz republikanskog repertoara nisu odigrale izrazito važnu ulogu u destabilizaciji i rušenju engleske monarhije, unatoč tome što nisu bile uklopljene u koherentnu republikansku ideologiju. Štoviše, prema Hobbesovu sudu upravo je mješavina tih ideja i vjerskog fundamentalizma glavni krivac za izbijanje građanskog rata u Engleskoj 1642. O kojim se idejama radi?

Kao vodič za razumijevanje kako republikanskih ideja u razmatranom razdoblju tako i kritike koju im Hobbes upućuje posve su nezaobilazni radovi Quentina Skinnera (Skinner, 1998; 2002a; 2002b: 209-237; 2008). Slično kao i Pocock, Skinner jasno razlikuje dvije etape u razvoju republikanizma u Engleskoj u prvoj polovini 17. stoljeća. Prema njegovu sudu republikanizam je neodvojiv od zahtjeva za odbacivanjem monarhije (v. primjerice Skinner, 1998: 54-55). Budući da takav zahtjev u Engleskoj nije jasno formuliran prije samog kraja građanskih ratova, Skinner smatra kako se u periodu koji je prethodio regicidu i uspostavi republike ne može govoriti o republikanizmu u punom smislu te riječi. Međutim, Skinner uvjerljivo pokazuje da je neo-rimsko ili republikansko poimanje slobode, neovisno o nepostojanju razvijenog republikanskog teorijskog okvira, snažno utjecalo na tijek engleske konstitucionalne krize.

Korijene republikanskog shvaćanja slobode Skinner nalazi u rimskom pravu. Prema *Digesti* rimskog prava ono čime se odlikuje slobodan čovjek jest činjenica da je on, za razliku od roba koji je podvrgnut moći drugoga i njegovoj arbitrarnoj volji, u svojoj vlastitoj moći. Takvo shvaćanje slobode obilježilo je rimsku republikansku tradiciju, a kasnije i politički život gradova-država renesansne Italije (Skinner, 2008: ix-x). Ono je, zahvaljujući Bractonu, svoje mjesto našlo i u engleskoj pravno-političkoj misli već od sredine 13. stoljeća, a procvat je doživjelo upravo u desetljećima koja su prethodila izbijanju građanskog rata.

Prema republikanskoj teoriji slobode postoji izravna veza između slobode građanina i slobode političkog tijela. Država se ne može smatrati slobodnom ako njezino djelovanje nije određeno voljom svih njezinih građana promatranih kao cjelina (Skinner, 1998: 26). U slobodnoj državi zakoni trebaju biti doneseni pristankom ti-

jela građana, a to znači u postupku koji građanima omogućuje participaciju barem preko institucija političkog predstavništva. U protivnom, političko tijelo primorano je djelovati u skladu s voljom koja mu je izvanjska i utoliko je lišeno slobode (Skinner, 1998: 27, 30; 2008: 63). Država, međutim, ne gubi slobodu samo onda kad je pokorena silom, nego i onda kad je prisutna i sama mogućnost da će njezino djelovanje biti uvjetovano voljom različitom od volje predstavnika političkog tijela (Skinner, 1998: 49). Kad oni koji upravljaju državom uživaju diskrecijske ili prerogativne ovlasti koje im omogućuju da svoju volju nametnu političkom tijelu, neovisno o tome upotrebljavaju li oni te ovlasti doista na štetu slobode građana ili ne, tada je u pitanje dovedena i sloboda samih građana (*ibid.*: 69). Naime, sama svijest o postojanju takve arbitrarne moći porobljava građanina jer on u takvim uvjetima, ovisan o moći kojoj je podvrgnut, svoje djelovanje usklađuje s njezinim očekivanjima.

Parlamentarni autori oslanjali su se upravo na taj tip republikanske argumentacije kad su, u želji da diskreditiraju njegovu vladavinu, optuživali Charlesa da upotrebljavajući svoje prerogativne ovlasti zapravo vrši arbitrarnu moć koja engleske slobodne građane svodi na status robova (Skinner, 2008: xiii). Takvo neo-klasično shvaćanje slobode prisutno je kao ključan argument u brojnim parlamentarnim deklaracijama kojima se nastojalo legitimirati ograničavanje kraljevih prava u zakonodavnom procesu. Prema parlamentarnim autorima, dopustiti kralju pravo zakonodavnog veta znači dokinuti slobode parlamenta i svih engleskih građana koji su na taj način svedeni na puke podanike čija sudbina ovisi o arbitrarnoj moći tiranina.

Unatoč snažnom porastu utjecaja republikanskih ideja četrdesetih godina 17. stoljeća, prvi zahtjevi za ukidanjem monarhije i uspostavom republike kao onog oblika države u kojem je sloboda jedino moguća nisu eksplicitno formulirani sve do smaknuća Charlesa I. (v. *ibid.*: 143). Ako je u Engleskoj ranih Stuarta malo tko imao na umu ukidanje monarhije i uspostavu republike, činjenica je da je i za vrijeme građanskog rata, pa i nakon njegova završetka, engleski republikanizam, držeći više do ideje vladavine prava utemeljene na pristanku podvlaštenih, a manje do konkretnih oblika države, nerijetko ostao paradoksalno vezan uz ideju monarhije, očitujući se prije kao kritika tiranije negoli kao zahtjev za ukidanjem monarhije (Worden, 1991: 446-448). Englezima nije bilo nimalo lako prijeći naizgled kratak put koji je zagovor neoklasičnog poimanja slobode dijelio od radikalnog zaključka da građansku slobodu nije moguće ostvariti u monarhiji, pa čak ni u mješovitoj vladavini, nego isključivo u demokratskoj samoupravnoj republici u kojoj vlast donošenja zakona, koji podjednako obvezuju i građane i njihove vladare, pripada tijelu naroda ili njegovim ovlaštenim predstavnicima (Skinner, 1998: 74; 2008: 63).

Hobbesova kritika republikanskih ideja

Problem razvoja cjelovite republikanske teorije s Hobbesova je stajališta, ipak, od drugorazrednog značenja. Od presudne je važnosti činjenica da su republikanske ideje poslužile kao kritički instrumentarij kojim je pokrenut proces preispitivanja autoriteta monarhije. Taj je proces u konačnici doveo do vladavine Behemota: rastvaranja engleskog političkog tijela u građanskim ratovima. To je razlog koji je Hobbesa naveo da republikanske ideje odredi kao pogubne za očuvanje političkog tijela, živopisno uspoređujući otrov političkih doktrina “demokratskih pisaca” s onim bijesnoga psa (L, 29.14). Hobbesova kritika usmjerena je protiv dviju ključnih republikanskih ideja. S jedne strane, radi se o kritici nauka o mješovitoj vladavini provedenog sa stajališta nužnosti apsolutnog karaktera suverene vlasti. S druge, riječ je o napadu na republikansko poimanje slobode.

Aristotelijansko-polibijevski model mješovite vladavine jedan je od ključnih elemenata renesanse republikanske misli. U kontekstu kronične nestabilnosti talijanskih republika, primjer izuzetno dugotrajne Mletačke Republike očaravao je republikanske autore. Uzrok dugovječnosti *Serenissime* oni pronalaze u njezinoj konstituciji koja počiva na sretnom spoju demokratskog (Veliko vijeće), aristokratskog (Senat) i monarhijskog elementa (dužd). U jednom od rijetkih pasusa u *Levijatanu* u kojima se referira na aktualni politički kontekst svoje *philosophiae civilis* Hobbes ideju da je suverenu vlast moguće podijeliti između različitih nositelja izravno proglašava odgovornom za građanski rat.⁴ “Da prvo nije bilo mnijenja koje je prihvatio najveći

⁴ Kada napada ideju mješovite vladavine, Hobbes nema na umu samo i prvenstveno republikance. On zapravo dovodi u pitanje čitavu englesku konstitucionalističku tradiciju koja je u predratnom razdoblju bila oživotvorena u koncepciji kralja-u-parlamentu (*king-in-parliament*). U skladu s njom, tijelo koje se simbolički poistovjećuje s cjelinom engleskog kraljevstva pravno je jedinstvo kralja i dvaju domova parlamenta. Kralj tako uživa pravo zakonodavnog veta u legislativnom procesu u kojem zakone zajednički oblikuju oba doma parlamenta. Tu je koncepciju u pitanje doveo sam parlament 1642. kada je, pozivajući se na svoj reprezentativni karakter, objavio da može donositi statute neovisno o kraljevu pristanku (v. Skinner, 2002c). Stoga ne čudi što je, kao što smo već vidjeli, upravo kralj bio taj koji je neposredno pred izbijanje rata branio ideju mješovite vladavine prema kojoj najvišu vlast vrši kralj zajedno s parlamentom. Iz Hobbesove perspektive riječ je o konstitucionalističkom napadu na državu koji dijeleći suverenu vlast dovodi u pitanje njezin opstanak. Nauk o mješovitoj vladavini kao superiornom obliku države svoj je, s Hobbesova stajališta, posebno opasan izraz zadobio u kontraktualističkim teorijama otpora, kako kalvinističke tako i katoličke provenijencije. Riječ je o teorijama koje usvajaju ideologiju narodne suverenosti i postuliraju mogućnost postojanja političkog tijela neovisno o vladaru. S budućim vladarom ugovor o vladavini sklapa politički već oformljen narod, u pravnom smislu sposoban samostalno djelovati. Takav ugovor implicira ograničenja vršenju vlasti vladara kojem se u slučaju kršenja tih ograničenja ima pravo suprotstaviti javno tijelo koje predstavlja suvereni narod. Takve teorije Hobbes smatra posebno opasnim jer onemogućuju formiranje stabilnog političkog tijela koje počiva na nedjeljivoj suverenoj vlasti (o kalvinističkim teorijama otpora v. Skinner, 1978: 302-348).

dio Engleske da su ove vlasti podijeljene između kralja, Gornjeg i Donjeg doma, narod se nikada ne bi podijelio i pao u ovaj građanski rat” (L, 18.16). Sasvim na Bodinovu tragu, Hobbes pokazuje da je temeljni uvjet postojanja države nedjeljivost suverene vlasti.

Za Hobbesa je suverena vlast predstavnička vlast suverena čija je osnovna funkcija pretvaranje nepovezanog mnoštva individua u političko jedinstvo. Takvo što moguće je samo ako postoji isključivo jedna jedinstvena instanca čija se volja pravnom fikcijom pripisuje svakom pojedinom državljaninu kao njezinu autoru. Ono što osobu države čini jednom “jedinstvo je predstavnika” (L, 16.13). Drugim riječima, država, kao rezultat predstavničkog procesa koji povezuje suverena i državljane, ne može opstati ako postoji pluralitet predstavničkih instanci koje pretendiraju na oblikovanje političke općenitosti (L, 19.3). Postojanje više duša nespojivo je s postojanjem jednog političkog tijela – u tom slučaju riječ je o podijeljenom političkom tijelu, o više država koje paralelno supostoje i pretendiraju na vlast nad jednim te istim državljanima. Budući da Hobbes smatra kako se “podijeljene vlasti uzajamno uništavaju” (L, 29.13), očekivati slogu između njih znači iracionalno pouzdanje u slučajnost (L, 29.16). Stoga, ako mir i sigurnost imaju biti očuvanima, suverenost mora biti neprenosiva i nedjeljiva (L, 18.16). Postoje samo tri čista oblika države, monarhija, aristokracija i demokracija. Oni se međusobno razlikuju prema nositelju suverene vlasti, ali ne i prema naravi te vlasti koja je jednako apsolutna i jedinstvena u sva tri državna oblika (L, 19.1, 19.4).

U svojim je istraživanjima Hobbesove znanosti o politici Skinner uvjerljivo uspio pokazati da je Hobbes svoje shvaćanje slobode, u dovršenom obliku izloženo u XXI. poglavlju *Levijatana*, izgradio postupno, i to kao “svjesnu reakciju na republikansku teoriju slobode” (Skinner, 2008: 211). Oslanjajući se na Skinnerovu analizu (*ibid.*, posebice 124-177), pokušat ću pokazati da je njegovo poimanje slobode konstruirano kao oružje koje je trebalo neutralizirati napad na monarhiju sažeto iskazan tvrdnjom da “podanici u narodnoj državi uživaju slobodu, dok su u monarhiji oni robovi” (L, 29.14).

Prije svega, republikansko uvjetovanje očuvanja slobode građana uspostavom republike potpuno je neprihvatljivo ako je kontekst u kojem se takav zahtjev postavlja monarhijski. Po Hobbesovu sudu riječ je o ideologiji koja je iskovana radi legitimiranja postojećih republikanskih poredaka (L, 21.9). Budući da u monarhiji ima razoran učinak poticanja pobune, ona ugrožava dobrobit naroda. Hobbes se, međutim, ne zadovoljava time da republikansko poimanje slobode odbaci isključivo sa stajališta učinkovite zaštite života državljana monarhije. Republikanski napad na ideju monarhije Hobbes u *Levijatanu* nastoji odbiti na načelnoj razini, pokazujući da je način na koji republikanski inspirirani parlamentarni autori koncipiraju vezu

između oblika države i slobode građana potpuno pogrešan. U njezinoj osnovi leži pogrešno određenje pojma slobode. Ako se sloboda definira na ispravan način, tada je, vjeruje Hobbes, moguće pokazati da je mjera slobode koju državljani uživaju u državi neovisna o obliku same države.

Nasuprot čitavoj tradiciji klasičnog republikanizma Hobbes dokazuje da biti slobodan čovjek ne znači biti slobodan od ovisnosti o nekoj izvanjskoj volji, nego jednostavno biti slobodan od izvanjskih fizičkih prepreka voljnom djelovanju (v. Skinner, 2008: 149-157). Hobbesova je definicija prirodne slobode, u njezinu pravom značenju, “izostanak prepreka (pod preprekom podrazumijevam vanjske zapreke kretanju)” (L, 21.1). Slobodan je pak, svaki onaj čovjek “koji, u onim stvarima koje je sposoban učiniti zahvaljujući svojoj snazi i pameti, nije spriječen učiniti ono za što ima volju” (L, 21.2). Drugim riječima, svako djelovanje koje je rezultat ljudske volje slobodno je djelovanje, neovisno o motivima koji to djelovanje pokreću. Utoliko Hobbes može reći, suprotno uobičajenom shvaćanju, da je i ono djelovanje koje je pokretano strahom slobodno djelovanje. Budući da građanski zakon u svakoj državi ograničava ljudsko djelovanje posredstvom straha od kazne, a ne fizičkom prisilom, nijedan zakon ne može ugroziti prirodnu slobodu podanika koja je definirana kao izostanak vanjskih prepreka kretanju. Budući da nitko nije fizički prisiljen na poslušnost zakonu, svatko je slobodan pokoriti se ili odbiti poslušnost. Iz čega slijedi da podanici u svakom obliku države u potpunosti zadržavaju svoju prirodnu slobodu.

Sloboda o kojoj je do sada bila riječ, a “koja se jedino ispravno naziva slobodom” (L, 21.8), sloboda je kretanja koju čovjek kao racionalno biće uživa jednako kao i iracionalna stvorenja i neživi svijet. Hobbes, međutim, poznaje i drugu vrstu slobode koja je primjerena samo čovjeku kao članu države. Riječ je o slobodi podanika. Za razliku od prirodne slobode koja se sastoji u *tjelesnoj slobodi* od vanjskih prepreka kretanju, sloboda podanika je *pravna sloboda* u smislu izostanka pravnih obveza. Ako je, u odnosu na gotovo neograničenu pravnu slobodu koju uživa svaki čovjek u prirodnom stanju, sloboda podanika u građanskom stanju bitno ograničena zakonima koje donosi suveren, to još uvijek ne znači da je ona u potpunosti suzbijena. U svakoj državi podanici uživaju, pored prirodne, i brojne građanske slobode. S jedne strane, to su one slobode koje podanici zadržavaju zato što neka prava, poput prava na samoodržanje, nisu prenosiva nikakvim ugovorom, pa samim time ni društvenim sporazumom. S druge, to su one slobode koje su podanicima ostavljene u onim područjima djelovanja koja nisu podvrgnuta zakonskoj regulaciji. Opseg slobode koju podanici uživaju u pojedinoj državi nije fiksna, ali on ne ovisi o obliku te države, nego o suverenovoj procjeni razine konfliktnosti koja prijete jedinstvu političkog tijela.

Na osnovi svog specifičnog poimanja slobode, kako one prirodne tako i one podanika, Hobbes uspijeva doći do zaključka da je jednako slobodan i građanin republike i podanik apsolutne monarhije. Birajući klasične primjere koje republikanska teorija upotrebljava kako bi naglasila kontrast između građanske slobode i stanja potpunog ropstva, Hobbes je svoju izrazito polemičku tezu popratio provokativnim nijekanjem postojanja bilo kakve razlike između slobode koju uživaju građani talijanskog grada-republike Luce i one podanika sultana u Carigradu (L, 21.8; v. Skinner, 2008: 161-162). Nadalje, po Hobbesovu sudu i sam republikanski ideal slobodne države počiva na pogrešnoj definiciji slobode (v. Skinner, 2008: 173-177). Kad se sloboda definira na ispravan način, tada se pokazuje da ona ne samo da nije privilegij koji uživaju jedino građani demokratskih republika nego nije ni isključiva oznaka takvih država. Poput svojih podanika sve su države, neovisno o svojem obliku, podjednako slobodne. Razlog tome leži u činjenici da svaka država ima "apsolutnu slobodu činiti ono što će smatrati (a to znači ono što će smatrati čovjek ili skupština koja je predstavlja) da najviše pridonosi njihovoj koristi" (L, 21.8). Hobbes stoga može reći da u pogledu slobode, bilo podanika bilo države, nema nikakve razlike između demokracije i monarhije. Samim tim je republikanski zahtjev za ukidanjem monarhije radi obrane slobode građana razotkriven kao iznimno opasno ugrožavanje mira i sigurnosti engleske države.

Kritika republikanizma kao preduvjet demokracije?

Važno je primijetiti kako Hobbesov beskompromisni obračun s republikanskim idejama ne znači da on istovremeno odbacuje i demokraciju kao oblik države. U njegovoj znanosti o politici demokracija je, neovisno o njegovim osobnim preferencijama, jedan od triju ravnopravnih državnih oblika (v. Ribarević, 2012). Njegov je cilj prije defenzivan: Hobbes nastoji obraniti monarhiju od republikanskog napada dokazujući neutemeljenost tvrdnje o nespojivosti vladavine jednoga i slobode državljana. To je moguće dokazati samo onda ako se vrijednost života uzdigne iznad republikanskih vrijednosti *vitae activae*. Svrha države, bez obzira na njezin oblik, nije omogućiti politički život državljana, nego prije i iznad svega njihov život naprosto.

No iako je demokratska država ravnopravna ostalim oblicima države, njoj je ostvarenje te svrhe posebno otežano. Razlog tome leži u činjenici da država može djelovati samo onda kada postoji jedinstvena volja suverena koja oblikujući političku općenitost transformira nepovezano mnoštvo u jedinstvo. U monarhiji jedinstvenost volje zajamčena je jedinstvenošću osobe suverena. U demokraciji pak oni koji kao državljanici trebaju biti ujedinjeni voljom suverena moraju već sami, kao članovi suverena, biti sposobni tu istu volju oblikovati. Kod Hobbesa ključnu ulogu u tom procesu ima država. Država je rezultat pripisivanja volje suverena svakom pojedini-

nom članu političkog tijela koji tim činom, u pogledu onih stvari koje se odnose na očuvanje mira i sigurnosti, prestaje raspolagati vlastitom, partikularnom voljom i volju suverena priznaje kao vlastitu. Iz čega slijedi da se državljani u pravnom smislu mogu promatrati kao jedna pravna osoba koja raspolaže jedinstvenom voljom, a njezino je ime država. Kao što je već naglašeno, država je rezultat predstavničkog procesa kojim su suveren i državljani povezani. Budući da je mnoštvo razjedinjeno, ono može biti preoblikovano u jedinstvo isključivo zahvaljujući volji suverena. S obzirom na to da je političko jedinstvo nezamislivo bez jedinstvene volje suverena, nauk o mješovitoj vladavini koji suverenost razdjeljuje između više različitih osoba ne samo da ne može biti političkim idealom nego predstavlja negaciju uvjeta mogućnosti konstitucije države.

Predstavnički proces na kojem počiva postojanje države podrazumijeva kako suveren uvijek vodi računa o tome da državljani mogu prepoznati njegovu volju kao volju države koja je instrument njihova vlastita samoodržanja i kao takvu je prihvatiti. No razlika među njima mora ostati očuvana, suveren mora biti u stanju nasuprot njihovoj heterogenosti oblikovati državu jedinstvenom općenitom voljom. Potpuna identifikacija suverena i državljana, predstavnika i predstavljenih nije moguća bez razaranja države same – ona bi značila povratak u prirodno stanje.

S obzirom na to da u njoj postoji identitet predstavljenih i predstavnika, demokracija je posve specifičan državni oblik. Pretpostavka postojanja demokratske države jest da ono što na razini državljana inače nije moguće – sposobnost mnoštva da se samostalno konstituiraju kao jedinstvo – bude istovremeno ostvarivo na razini suverena. Oni koji su u prirodnom stanju sačinjavali sukobljeno mnoštvo sada bi trebali kao članovi suverena biti sposobni uskladiti svoje volje i sami oblikovati vlastiti politički identitet. To zapravo znači da je demokracija oblik države koji je najbliži prirodnom stanju: ona opstoji na samoj granici između Levijatana i Behe-mota. Postavlja se stoga pitanje što je to što demokraciju uopće čini zamislivom u smislu djelotvornog državnog oblika? U Hobbesovoj znanosti o politici, po mom sudu, riječ je o tome da je pretpostavka demokracije država sama.

Naime, ako je država žarište koje ujedinjuje volje svih državljana, ona je u demokraciji jednako tako i fokalna točka koja treba ujediniti volje svih članova demokratske skupštine koje tu točku istovremeno kreiraju. Demokratska konstitucija pretpostavlja postojanje države kao one instance koja ne samo da je konstituirana voljom suverena nego je i sama jamstvo postojanja jedinstvene suverene volje. Poput monarha, svaki pojedini član demokratske skupštine mora moći sebe razumjeti kao predstavnika države čiju volju oblikuje, ali koju ne može bez ostatka prisvojiti. Jednako tako i državljani moraju državu shvatiti kao nešto što im ne pripada bez ostatka, što postoji isključivo kao rezultat njihova povezivanja jedinstvenom suverenom voljom. Iz perspektive Hobbesove *philosophiae civilis* demokratska država

nezamisliva je pod pretpostavkom važenja republikanskog uvjerenja o identitetu političkog tijela i njegovih članova. Riječ je o pogubnom svođenju volje suverena na volju državljana koje vodi izravno u prirodno stanje. Volja suverena i volja državljana mora biti posredovana državom kao osobom koja je umetnuta između njih i koja ih priječi da ništeći fundamentalnu razliku među sobom padnu u prirodno stanje. To u konačnici ne znači ništa drugo doli da je u Hobbesovoj znanosti o politici demokracija nezamisliva bez države: demokracija je ostvariva samo u državi, a nipošto protiv nje. Dok god država nije uspostavljena kao dvostruko impersonalan pravni entitet nesvodljiv kako na vladajuće tako i na podvlaštene (v. Skinner, 2002a: 394-404), demokracija je, prema Hobbesu, neostvariv cilj.

Ako je Hobbesova kritika republikanskog poimanja slobode sročena nadasve kao obrana legitimnosti monarhije kao državnog oblika, cjelina njegova napada na republikanske ideje treba biti shvaćena kao zagovor države u smislu novog, modernog tipa političkog poretka. Odbacivanje republikanskog identiteta političkog tijela i njegovih članova, jednako kao i ideala mješovite vladavine ima za cilj uspostavu djelotvorne države koju Hobbes smatra jedinim jamstvom trajnog prevladavanja prirodnog stanja. Radi se o stvaranju pretpostavki za funkcioniranje države u sva tri njezina oblika. Paradoksalno, čini se da se u pojmovnom polju Hobbesove teorije države puni smisao napada na republikanizam ne iscrpljuje u apologiji monarhije: ako je uopće moguća, o postojanju države u najvećoj mjeri ovisi upravo demokracija.

LITERATURA

- Burns, J. H. (ur.), 1988: *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Gelderen, Martin van, Skinner, Quentin, 2002: *Republicanism. A Shared European Heritage. Vol. I-II*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hobbes, Thomas, 1968: *Leviathan*, Penguin Classics, London.
- Hobbes, Thomas, 1990: *Behemoth; or, The Long Parliament*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Hobbes, Thomas, 2004: *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Martinich, Aloysius, 2004: Hobbes's Reply to Republicanism, u: Foisneau, L., Wright, G. (ur.), *Nuove prospettive critiche sul Leviatano di Hobbes/New Critical Perspectives on Hobbes's Leviathan*, FrancoAngeli, Milano: 227-239.
- Peltonen, Markku, 1995: *Classical humanism and republicanism in English political thought 1570-1640*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Pocock, J. G. A., 1975: *The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton University Press, Princeton.
- Ribarević, Luka, 2012: Hobbes i demokracija, *Politička misao* (49) 1: 90-101.
- Skinner, Quentin, 1978a: *The Foundations of Modern Political Thought I. The Renaissance*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin, 1978b: *The Foundations of Modern Political Thought II. The Age of Reformation*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin, 1998: *Liberty before liberalism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin, 2002a: *Visions of Politics*, vol. II: *Renaissance Virtues*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin, 2002b: *Visions of Politics*, vol. III: *Hobbes and Civil Science*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin, 2002c: Classical Liberty and the Coming of the English Civil War, u: Gelderen, M., Skinner, Q. (ur.), *Republicanism. A Shared European Heritage. Vol. II*, Cambridge University Press, Cambridge: 9-28.
- Skinner, Quentin, 2008: *Hobbes and republican liberty*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sommerville, Johann P., 1999: *Royalists and Patriots. Politics and Ideology in England 1603-1640*, Longman, London.
- Worden, Blair, 1991: English Republicanism, u: Burns, J. H. (ur.), *Political Thought 1450-1700*, Cambridge University Press, Cambridge: 443-475.
- Worden, Blair, 2002: Republicanism, Regicide and Republic: The English Experience, u: Gelderen, M., Skinner, Q. (ur.), *Republicanism. A Shared European Heritage. Vol. I*, Cambridge University Press, Cambridge: 307-327.
- Worden, Blair, 2009: *The English Civil Wars 1640-1660*, Phoenix, London.

Luka Ribarević

HOBBES AND REPUBLICANISM:
LEVIATHAN VERSUS COMMONWEALTH

Summary

The text problematizes Hobbes's relation towards republicanism. This is carried out in three stages. The first stage shows the form in which republican ideas were present in English political thought in the first half of the 17th century. It turns out that, prior to the publication of *Leviathan* in 1651, there was no coherent anti-monarchic republican theory in England. Still, English politi-

cal thought was familiar with its individual elements and those elements had a major influence on the course of the constitutional crisis and the civil war itself. The second stage provides an analysis of Hobbes's criticism of two republican ideas which he deems particularly fatal to the survival of the state. The first idea is the ideal of mixed government, which Hobbes rejects as incompatible with the fundamental condition of state preservation, namely indivisible sovereign power. Thereafter, relying on Skinner's analysis, the author outlines Hobbes's criticism of the republican conception of liberty, which is at the core of the attack on monarchy as a form of state incompatible with the liberty of citizens. In contrast to such a perception, Hobbes constructs a completely novel definition of liberty, which enables him to show that the liberty of citizens is equal in democracy, aristocracy and monarchy. Finally, the third stage inquires into the implications of Hobbes's criticism of republicanism with regard to the conceptual field of his mature theory of the state. Emphasis is put on the assertion that this criticism does not also imply a rejection of democracy as a form of state. Indeed, the analysis shows that, within the framework of Hobbes's theory of the state, criticism of republicanism, perceived as vindication of the state, is prerequisite to the existence of democracy itself.

Keywords: Thomas Hobbes, *Leviathan*, republicanism, democracy, monarchy, state, political liberty, England

Kontakt: **Luka Ribarević**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb HR. E-mail: ribarevic@yahoo.com